УДК 561.33.18

Наталія Чорногор,
інженер кафедри менеджменту, економіки та права
Кіровоградської льотної академії
національного авіаційного університету

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МЕНЕДЖЕРА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті представлений досвід формування моделі комунікативної компетентності менеджера в умовах вищої школи. Такий досвід дозволяє раціонально й ефективно використовувати ресурс особистості в процесі нарощування професійної конкурентоспроможності діючих менеджерів і студентів, що навчаються по напрямку «Менеджмент». Розкриваються поняття комунікативної компетентності менеджерів в процесі професійної підготовки. Визначається необхідність вирішення протиріччя між вимогами сучасних організацій до комунікативної компетентності менеджерів і невідповідним методичним утримуванням навчальних програм і технологій навчання, що здійснюють формування й розвиток комунікативної компетентності майбутніх менеджерів.

Ключові слова: *менеджер, модель, компетентність, комунікаційна компетентність, компетенція, професійна освіта, комунікативна компетентність студентів економічних спеціальностей.*

В статье представлен опыт формирования модели коммуникативной компетентности менеджера в условиях высшей школы. Такой опыт разрешает рационально и эффективно использовать ресурс личности в процессе наращивания профессиональной конкурентоспособности действующих менеджеров и студентов, которые учатся по направлению «Менеджмент». Раскрываются понятие коммуникативной компетентности менеджеров в процессе профессиональной подготовки. Определяется необходимость разрешения противоречия между требованиями современных организаций к коммуникативной компетентности менеджеров и несоответствующим методическим содержанием учебных программ, а также технологий обучения, осуществляющих формирование и развитие коммуникативной компетентности будущих менеджеров.

Ключевые слова: *менеджер, модель, компетентность, коммуникационная компетентность, компетенция, профессиональное образование, коммуникативная компетентность студентов экономических специальностей.*

The article describes the experience of forming a model of communicative competence of the manager in a high school. This experience allows the rational and efficient use of resources of the individual in the process of increasing the

competitiveness of existing professional managers and students who study in «Management». The proposed mechanism of formation of communicative competence of managers by implementing training technologies of the modern world as a pedagogical tool. Teaching practice now intensified the problem of search and use of innovative technologies in the training of managers. Strong orientation of national education for entry into the world educational space has led to the exacerbation of attention to matters of vocational training managers to rethink the objectives, content, principles, tools and methods of teaching. Theoretical and practical studies in this field focused on the search for new models and technologies of learning, promoting the fullest implementation of the identification and social developmental potential as professional competence.

Key words: *manager, model, competence, communication competence , competence, professional education, communicative competence of students of economic specialties.*

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства – економіка, заснована на знаннях – принципово змінив роль фахівців у забезпеченні ефективної діяльності будь-якої організації, але найбільшою мірою це актуально для менеджерів, відповідальних за успішний організаційний розвиток, змушених приймати нестандартні управлінські рішення в складних ситуаціях, в умовах обмежених ресурсів і, насамперед, тимчасових. Дотепер програми навчання менеджерів основну увагу приділяють окремим областям знань, необхідним і використовуваним у роботі менеджера, але відсутність системного уявлення приводить студентів, що навчаються до нерозуміння всієї складності майбутньої роботи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасний ринок праці вимагає нових підходів у підготовці менеджерів-економістів вищими навчальними закладами України. Завдяки впровадженню Європейської кредитно-трансферної системи освіти в Україні (ECTS), загострення конкуренції внаслідок пропозиції на ринку освітніх послуг програм MBA (Management of Business Administration) обумовлює необхідність безперервного вдосконалювання педагогічного процесу в області підготовки фахівців економічного профілю.

Аналіз проблем, присвячених професійній підготовці спеціалістів, представлений у працях Е. В. Арцишевскої, Ю. К. Бабанського, Е. А. Боярського, С. П. Бурдинскої, Н. В. Введенського, В. В. Давидова, О. А. Дьоміної, Ю. В. Касаткиної, Н. В. Кузьміної, А. К. Маркової, Л. М. Митіної та ін., показав, що окрім освоєння системи професійних знань і умінь структурна характеристика підготовки фахівця доповнюється комунікативними здатностями, формуванням необхідних якостей особистості й форм професійного поводження.

Однією з базових характеристик професійної компетентності й професійної підготовки фахівців у системі«людина – людина» є комунікативна компетентність. Це визнають вчені, що займаються

проблемою компетентності, як класики вітчизняної науки (А. А. Бодалев, Л. С. Виготський, В. В. Давидов, І. А. Зимова, Л. А. Петровська та ін.), так і сучасні дослідники (В. Н. Введенський, Г. Б. Вершинина, Ю. М. Жуків, Н. В. Мірза, А. М. Парафіян, І. Ю. Скибицька, Ю. В. Фролов та ін.). У своїх роботах вони розкривають особливості розвитку комунікативної компетентності у педагогів, школярів, фахівців різних профілів, інженерів, курсантів військових училищ, музикантів, студентів вузів та ін. При цьому відзначається важливість даної проблеми як особливого виду діяльності, здійснюваного в системі«людина – людина».

Проаналізувавши публікації з проблем комунікативної компетентності, можна виділити такі праці, що присвячені розробці моделі комунікативної підготовки фахівців (І. І. Барахович, І. В. Брежнєв, А. Н. Дахин та ін.), структурі комунікативної компетентності (Л. П. Кистанова, Е. Р. Сизова та ін.); методам, підходам і засобам розвитку комунікативної компетентності (Е. М. Алифанова, Е. В. Стафєєва, Т. А. Ходюкова та ін.); формуванню міжособистісних відносин (Ю. М. Жуков, С. П. Бурдинска, Н. Е. Касаткіна та ін.).

В ряді робіт з розвитку педагогічних умов комунікативної компетентності особливу увагу приділяли (М. В. Булигіна, Н. А. Войтлева, І. Б. Голдованська, М. Б. Іванова, Е. І. Козирєва та ін.). У сучасних закордонних дослідженнях представлена розробка моделей компетентності, констатуючих на основі аналізу професійної діяльності фахівця (С. Ричард, Вільямс, В. Вас та ін.). Небагато трудів, присвячених безпосередньо технології розвитку комунікативної компетентності фахівців економічного профілю, це роботи О. Н. Васичкиної, І. В. Куламихіної, Е. В. Стафєєвої та ін., що в повній мірі не розкриває сутності комунікативної компетентності менеджера.

Мета статті – представити модель педагогічного процесу, що дозволяє сформувати професійні компетенції студентів вузу. Де обґрунтовано компоненти професійної компетенції, що відповідають положенням стандарту професійної діяльності в області кадрового менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зв’язку з швидким розвитком науково-технічного прогресу, коли студенти в більшості стали спілкуватися за допомогою технічних засобів і майже припинили використовувати мовний апарат перед вищими навчальними закладами гостро встають проблеми, пов’язані зі зростанням вимог роботодавців до рівня підготовки випускників вузів, їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Реалізований у цей час стандарт вищого професійної освіти другого покоління, в основі фахівця, що має кваліфікаційну модель, не забезпечує необхідної якості освіти. Традиційно альтернативною предметно-пізнавальній моделі фахівця є модель, побудована на основі компетентнісного підходу, у якій результати навчання описуються через компетенції (компетентності). Сучасна наука й освіта розвивається убік поглиблення спеціалізації. Такий підхід дозволяє виховувати грамотних

фахівців у своїй області, однак одночасно різко обмежує можливості роботи в інноваційних областях і проектах, як правило, що вимагають постійної міждисциплінарної взаємодії. Не менш важливим є відмічене підвищення рівня горизонтальної мобільності в кар'єрі сучасних менеджерів-економістів: середній час роботи в одній організації, в одній предметній області постійно знижується. У цих умовах ключовою компетенцією є здатність швидко адаптуватися до нового середовища, працювати в рамках складнофункціональної команди.

У професійній діяльності фахівця економічного профілю високий рівень комунікативних зв'язків визначає специфіка педагогічного процесу вузу економічного напрямку, що проявляється в спрямованості його компонентів на розвиток комунікативної компетентності студентів як розвиваючої інтегративної здатності майбутніх фахівців.

Вивчення психолого-педагогічної літератури з проблем навчання й виховання спеціалістів-менеджерів, аналіз навчальних планів і програм економічних спеціальностей, умов підготовки майбутніх фахівців у вузі дозволяють виділити особливості професійної підготовки студентів економічних спеціальностей: інтегрований характер знань; аналітико-прогностичний характер навчально-пізнавальної діяльності студентів; професійна мобільність, інформаційно-технологічна компетентність; комунікативна компетентність.

Комунікативна компетентність для фахівців економічного профілю є складовою частиною професійної компетентності, необхідною умовою професіоналізму.

Тож відповідно до цілей і завдань дослідження виявлена сутність понять «компетентність», «компетенція», «комунікативна компетентність», «комунікативна компетентність студентів економічних спеціальностей.

Як показує дефініційний аналіз, «компетенція» є похідним поняттям від «компетентності» і позначає сферу доповнення знань, уміння й навички людини, у той час як «компетентність» – семантично первинна категорія й представляє їх інтегровану (привласнену в особистісний досвід) сукупність, систему, певний рівень знань людини. Принципова відмінність компетенції й компетентності полягає в тому, що компетенція являє собою інституціональне поняття, що визначає статус якої-небудь особи, компетентність є поняттям функціональним.

Компетентність фахівця тільки зараз набуває актуальності в дослідженні проблем підготовки менеджерів. Питання професійної компетентності фахівця привертають увагу сучасних вітчизняних і закордонних вчених, у яких констатується зміщення акценту до вимог сучасного працівника з формальних факторів його кваліфікації й пристосування до соціальних цінностей його особистісних якостей.

Модель «компетентного менеджера», в якій здійснюється спроба виділити комплекс індивідуально-психологічних якостей менеджера, до якого входять: дисциплінованість, самостійність, комунікативність,

прагнення до саморозвитку розроблена в американській соціальній науці. Саморозвиток – це не тільки усвідомлений процес формування професійної майстерності, самоосвіти й самовдосконалення, але й мотивований, цілеспрямований вільний вибір і прагнення досягти бажаного рівня професійної компетентності.

Поняття «компетентність» і «кваліфікація» у американських авторів вживаються як синоніми, але відповідно до словникового тлумачення – «кваліфікація» (від лат. quails-якісний та facio – роблю) є «соціально-економічною характеристикою рівня розвитку здатностей виконання працівником його трудових функцій», в свій зміст кваліфікація включає «обсяг теоретичних знань і практичних навичок». Кваліфікація відображає ступінь розвитку особистості в соціальній сфері її життєдіяльності, визначає її соціальний статус і має економічні показники, що і є її відмінною ознакою від професійної компетентності фахівця.

Цікавою є концепція «інтегрованого розвитку компетентності», розроблена шведськими й американськими вченими В. Чипанах, Г. Вайлер та Я. І. Лефстед. У розумінні авторів «компетентність» є сумою знань, умінь і навичок у широкому змісті, що здобуваються в процесі навчання. Компетентність особистості є інтеграцією інтелектуальних, моральних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань .

Модель компетенції включає основні базові елементи, рис. 1:

– елементи кваліфікації (знання, уміння, здатності);

– професійно-важливі якості (ціннісні орієнтири й характеристика мотивації, особистісні риси, психофізичні особливості).

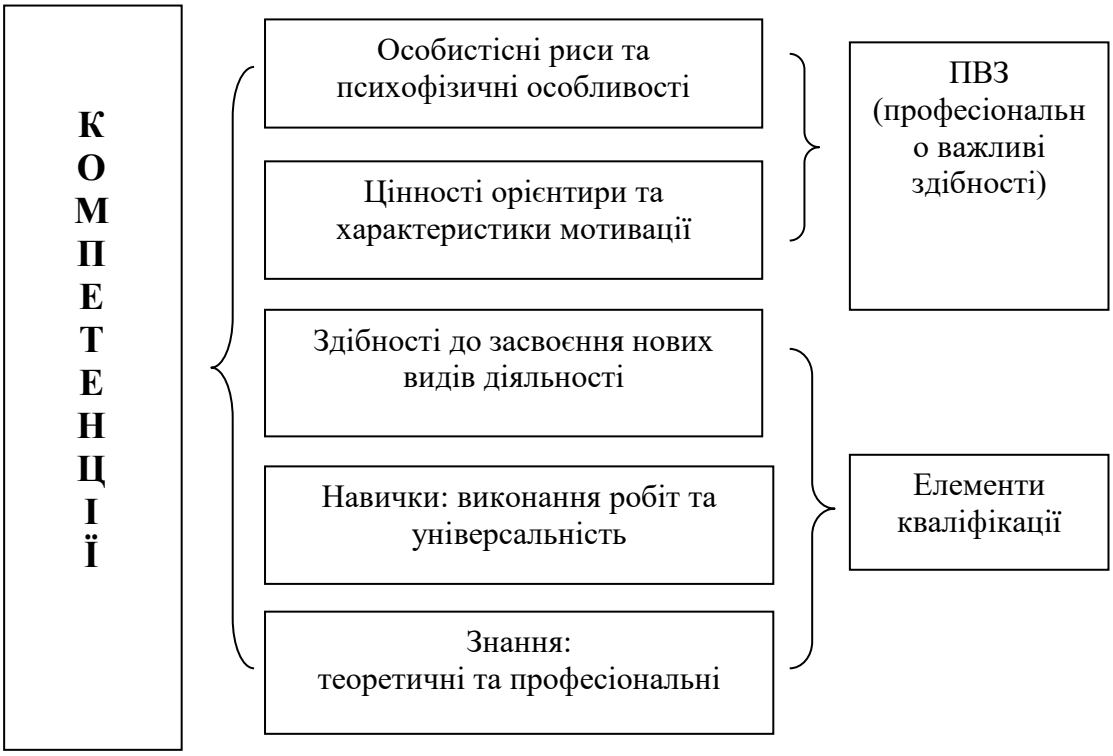

Рисунок 1. Модель компетенції спеціаліста

В рамках справжнього дослідження під «компетенцією» розуміється комплекс індивідуальних характеристик фахівця, необхідних і достатніх для ефективного й гарантованого здійснення його професійної діяльності в заданих умовах і на заданому рівні якості», відповідно, «компетентність» – це якість (або сукупність якостей) особистості студента яка вже відбулася й має мінімальний досвід діяльності в заданій сфері.

Таким чином, формування компетенцій для розвитку компетентності майбутнього фахівця – основна мета педагогічного процесу в системі підготовки фахівців вищої професійної освіти, а розуміння механізмів формування компетенцій педагогічними працівниками вищої школи буде сприяти раціональному плануванню навчальних програм і ефективній реалізації в практиці навчання.

Деякі дослідники окремо виділяють ключові компетенції – міжкультурні й міжгалузеві знання, уміння й здатності, необхідні для адаптації та продуктивної діяльності в професійних співтовариствах. Ключовими компетенціями є соціальні, комунікативні, когнітивні, інформаційні, спеціальні та ін. (табл. 1).

Таблиця 1

Ключові компетенції

Ключові компетенції	Коментар
Соціальна компетенція	Виявляється в здатності брати на себе відповідальність, приймати рішення й брати участь у їх реалізації, толерантність, реалізація особистих інтересів з урахуванням потребам виробництва й суспільства
Комунікативна компетенція	Передбачає володіння технологіями усного й письмового спілкування на різних мовах, використання комп'ютерних технологій для організації взаємодії
Когнітивна компетенція	Виявляється в готовності до постійного підвищення свого освітнього рівня, необхідності реалізації особистого потенціалу, здатності до самонавчання
Інформаційна компетенція	Передбачає володіння інформаційними ресурсами, технологіями відбору й обробки інформації
Спеціальна компетенція	Передбачає готовність до самостійного, творчого виконання професійних функцій

Розробляючи модель формування професійної комунікативної компетентності менеджера, ми спиралися на структурно-діяльний підхід.

У рамках структурного підходу була визначена структура комунікативної компетентності, алгоритм формування й розвитку даної компетентності у майбутніх менеджерів в умовах вищої школи, визначені й включені в процес формування комунікативної компетентності психолого-педагогічні аспекти й позначений результат формування у вигляді комунікативного мінімуму студента спеціаліста.

Визначаючи напрямок наукового дослідження, ми також утримуємо

позицію діяльнісного підходу. Комунікативна компетентність виражається в комунікативному поводженні людини, тобто сукупності комунікативних дій, спрямованих на досягнення мети контакту. Розкриваючи соціо-культурний зміст професійної діяльності менеджера, ми розуміємо, що комунікативна діяльність, як складова й основна частина професійної діяльності формується під впливом факторів сучасних культурно-соціальних явищ. Тому комунікативне поводження будується на основі сукупності загальнокультурної й професійної комунікативної компетентності.

Загальнокультурна комунікативна компетентність дозволяє студентам менеджерам враховувати інтереси й потреби всіх учасників комунікативної взаємодії в рамках норм і правил ділових відносин.

Комунікативна компетентність майбутніх менеджерів розвивається під впливом інтерактивних методів навчання, рис. 2.

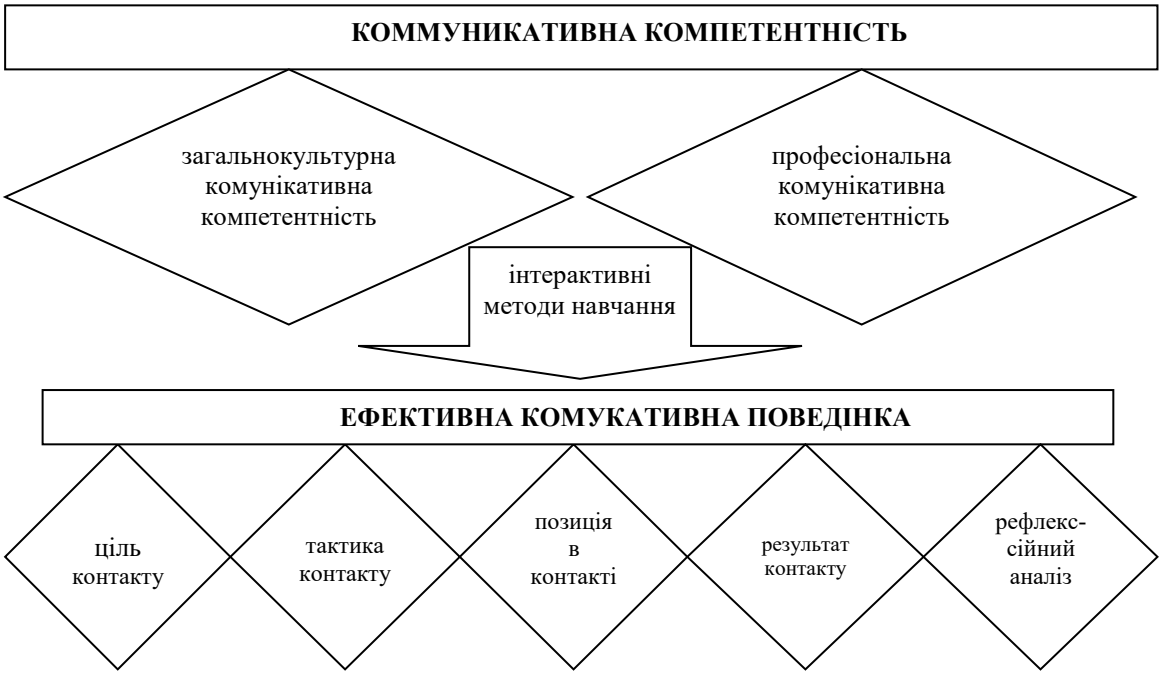

Рис. 2. Елементи професійної компетентності менеджера

Професійна комунікативна компетентність дозволяє формулювати мету контакту, вибудовувати тактикові комунікативні взаємодії, визначати власну позицію й позицію учасників ситуації спілкування, прогнозувати результат і аналізувати отримані результати.

Загальнокультурна компетентність у працях Н. С. Рожева являє собою сукупність трьох аспектів:

– значущого, що включає адекватність осмислення ситуації в більш загальному, культурному контексті, тобто в контексті наявних культурних зразків розуміння, відносин, оцінки;

– проблемно-практичного, що забезпечує адекватність розпізнання ситуації, адекватну постановку та ефективне виконання цілей, завдань, норм у даних умовах;

– комунікативного, зосередження уваги на адекватному спілкуванні в ситуаціях культурного контексту та з приводу таких ситуацій як ситуації з обліком відповідних культурних зразків спілкування та взаємодії. Людина має загальнокультурну компетентність, якщо вона компетентна (у трьох зазначених вище аспектах) у ситуаціях, що виходять за межі її професійної сфери.

В професійній компетентності провідна роль приділяється проблемно-практичному аспекту, а в загальнокультурній компетентності – значущому й комунікативному. У цілому важливі всі три аспекти, тому що професійне утворення спрямоване на підготовку загальнокультурної й компетентної в багатьох областях особистості людини.

Профіль компетентності включає наступне:

– профіль «менеджера якого потребує роботодавець» (потребуючий профіль),

– профіль компетентності, для деяких рівнів підготовки (стандартний профіль);

– цільовий профіль компетентності студента (конкретизується на кожному курсі й для кожного щабля навчання);

– поточний індивідуальний профіль компетенції для кожного менеджера, що навчається (перевірений на кожному курсі навчання (або після кожного навчального семестру) (профіль за результатами проміжної оцінки).

Проміжна й підсумкова діагностика компетенцій провадиться методами автоматизованого тестування, у тому числі з використанням технологій адаптивного тестування й методів семантичного аналізу введених відповідей, застосування яких дає більше об’єктивну оцінку наявних компетенцій у студента-менеджера який проходить випробування.

Для розвитку кожного елемента компетенції повинен бути обраний найбільш ефективний метод педагогічного впливу: для роботи з навичками – тренінг, з установками – коучинг, з технологією – консалтинг і т. д. Практична реалізація методів повинна відповідати динаміці бізнес-середовища, ринку праці, пріоритетним напрямкам державного інноваційного розвитку та інших вимог.

Висновки і перспективи. Таким чином, в педагогічному процесі реалізація спроектованої моделі дозволяє сформувати професійну компетенцію майбутніх менеджерів на етапі навчання у вищому навчальному закладі відповідно до положень Стандартів професійної діяльності в області кадрового менеджменту.

Перспективами подальшого наукового дослідження та опрацювання зазначеного напрямку є:

– впровадження сформованої моделі комунікативної компетентності менеджера в процес професійної підготовки за умов навчання у вищому навчальному закладі;

– експериментальна перевірка ефективності науково обґрунтованої моделі комунікативної компетентності менеджера;

– порівняльна перевірка результатів експерименту із традиційною системою підготовки менеджерів у вищих навчальних закладах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бондарева Л. І. Навчальний тренінг як засіб професійної підготовки майбутніх менеджерів організацій в економічних університетах: автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Л. І. Бондарева – Київ, 2006. – 21 с
2. Пономаренко В. С. Проблеми підготовки компетентних економістів та менеджерів в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://competence.in.ua/2-1-conception-of-a-competence-based-approach#more-373
3. Психогимнастика в тренинге / Под ред. Н. Ю. Хрящевой. – СПб. : Речь. Институт Тренинга, 2006.
4. Торн К., Маккей Д. / Кейн Торн, Давид Маккей. Тренинг. Настольная книга тренера. Спб. : Питер, 2001. – 208 с. – (Серия «Эффективный тренинг»)
5. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: навч. посібн. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.; За ред. Г. О. Ковальчук. К. : КНЕУ, 2006. – 320 с.
6. Тренінгові технології навчання з економічних дисциплін: навч. посіб. / Г. О. Ковальчук, Н. Ю. Бутенко, М. В. Артюшина та ін.; За ред. Г. О. Ковальчук. – К. : КНЕУ, 2006. – 320 с.
7. Testing Times for International Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unwto.org/media/news/en/press_det.php?id=4421&idioma=E
8. Про внесення змін до Закону України «Про туризм» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15